

УДК 007:304:070

УКРАЇНА НА МЕНТАЛЬНІЙ МАПІ ЦЕНТРАЛЬНО-СХІДНОЇ ЄВРОПИ: ПОШУКИ ІДЕНТИЧНОСТІ

Ольга Ткаченко

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Генерала Чупринки, 49, 79044, Львів, Україна, e-mail: tkachenko17@gmail.com*

На підставі аналізу вибраних праць українських публіцистів проаналізовано місце України на ментальній мапі Центрально-Східної Європи. Систематизовано різні концепції сприйняття ментальної географії України.

Ключові слова: публіцистика, ментальна географія, ментальні карти, міф, Центрально-Східна Європа, культура, постмодерн.

Фізична географія відвела Україні центральне положення в Європі, щодо цього немає сумнівів. Однак ідентифікація тої чи іншої держави визначається не лише її місцем розташування на континенті. Підтвердження цього спричинило виникнення терміна “ментальна географія”, який запровадили у науковий обіг психологи, але тепер щораз частіше користуються культурологи, історики, політологи, соціологи.

Ментальна географія — це уявлення людини про навколишній світ. Дуже часто воно може не збігатися із реальним станом речей, оскільки домінуючим є суб’єктивний чинник. Творцем ментальних карт може стати будь-хто: літератори, журналісти, історики, соціологи, звичайний турист, що відвідав ту чи іншу країну. Ментальна географія — це інструмент для творення іміджу тої чи іншої країни.

Ставимо за мету з’ясувати, яке місце на ментальній карті Центрально-Східної Європи відводять Україні українські публіцисти. Для цього ми проаналізуємо низку праць, надрукованих у журналі “І” та “Критика” за останні роки. Першим в Україні центральноєвропейську тематику порушив львівський елітарний журнал “І”, вмістивши 1995 року кілька текстів, присвячених дискусії про ідентичність, зокрема, переклад есею Мілана Кундери “Трагедія Центральної Європи” й оповідання письменників, пов’язаних із Галичиною, — Бруно Шульца та Йозефа Рота.

Про місце України на ментальній карті Європи знаходимо ще у книзі Ларрі Вульфа “Винайдення Східної Європи”. У третьому розділі дослідник описує винайдення Східної Європи Вольтером, який уявно подорожував з Карлом XII на сторінках своєї книги “Історія Карла XII”. Вольтер відносить Україну до Європи, але Європи Східної, тобто тієї, як писав М.Рябчук, “недо-Європи”, чи “напів-Європи” [18], яка не може бути щасливим членом західного суспільства.

Україна, згідно з Вольтером, була “невідомою країною” і належала до тих європейських країн, про які не знала сама Європа [2; 152].

Цей регіон був лише в уяві багатьох людей, і Вольтера зокрема, оскільки він ніколи не був в Україні. Однак незважаючи на це, назвав Україну “забутою, загубленою землею”, щоб відкривати її та визначати її місце на карті стосовно інших європейських країн.

Простежимо, де розташована Україна в контексті її осмислення українськими публіцистами, що є не останньою ланкою у творенні іміджу нашої держави серед інших країн.

На нашу думку, в українській публіцистиці є два погляди щодо проблеми української самоідентифікації в просторово-психологічному вимірі. До першої групи ми відносимо тих дослідників, які мають оптимістичне бачення вирішення проблеми і навіть претензійно про це заявляють, як свого часу це зробили інтелектуали 80-х років ХХ століття. Вони і започаткували дискусію навколо регіону Європи Центрально-Східної. До другої групи зачисляємо тих українських інтелектуалів, які, дивлячись реально на речі, ще не бачать перспективи, однак пропонують деякі шляхи вирішення проблеми самоідентифікації України.

На першу групу претендує есей Миколи Рябчука “За огорожею Меттерніхового саду”. Аналізуючи проблему Центрально-Східної Європи, він доходить висновку, що для того, аби їй повністю уніфікуватися із справжньою “великою Європою”, Україні неодмінно треба щось запропонувати їй і щось її навчити. Есеїст акцентує насамперед на прагматизмі Заходу, його небажанні без винагороди приймати змаргіналізовану недо-Європу, що лежить за огорожею Меттерніхового саду. Те саме, стверджує М. Рябчук, стосується і України. Тому автор задає собі запитання, що може запропонувати Заходові і чого може його навчити Україна? Він робить невтішний висновок, що насправді Західній Європі нічого від нас не потрібно. Хоча “тут можна було б говорити про українську поезію — “європейськішу” й цікавішу від багатьох “європейських”; про українське малярство, музику, декоративне мистецтво, але, знову ж таки, — кого це цікавить?” [18]. Але ми не випадково віднесли цей есей до першої групи, адже М. Рябчук не звинувачує українців у тому, що вони на маргінесі великої Європи. Навпаки, автор зауважує, що “Європа існує у нас — як Європа уяви, ілюзій, надії, спраги... Загострене відчуття культурної приналежності до Європи — один із парадоксальних наслідків здійснюваної у нас “советизації” [18]. Одночасно публіцист писав, що не треба забувати про культурну єдність з Європою. І хоч до неї не треба ставитися з повною прихильністю, М. Рябчук попереджає, що “Захід є меншим злом, ніж та Азія, що маячить на Сході” [18], до якої Україну було штучно, латентними, а часто і відкритими методами психологічного контролю, прикріплено на багато століть. Тому не випадково, що концепція Центрально-Східної Європи для українців, як і для багатьох інших східних європейців, була “набагато більшим, ніж суто географічним чи культурологічним поняттям; вона була також імпліцитним нагадуванням про випадковість і ненормальність свого тимчасового перебування в “Азії”, своєрідним сигналом SOS, енергійним нагадуванням про своє інше цивілізаційне підданство, інше громадянство, а відтак і вимогою першочергової допомоги з боку своєї “справжньої” вітчизни — Європи” [18].

Однак М. Рябчук не розглядає ситуацію через призму культурної профанації та високоморальних тверджень про українську духовність й індивідуалізм Заходу, тому й закликає українців працювати для збереження власної гідності. І не важливо, чи “в ім’я своєї європейськості, чи євразійськості, чи хоч би навіть австралійськості” [18].

Дискусії про самоідентифікацію України часто призводять до того, що деякі дослідники не бачать причин копіювати когось чи наслідувати умовні євростандарті. Як, наприклад, Юрій Андрухович, міркуючи про місце України на карті Європи, зазначає, що Україна потребує європейської перспективи, але їй не дають можливості, мотивуючи неготовністю нашої держави прийняти євростандарті. “З усіх євростандартів мені до кінця зрозумілий лише один — євростандарт ненасильницького повалення тоталітарних режимів” [5], — коментує свою думку Андрухович.

Інший український есеїст Олександр Гриценко у праці “Світ, Європа і ми” розглядає шляхи пошуку й утвердження європейської ідентичності для України і порушує принципово важливе питання — ролі нації і національності в європейській інтеграції. Однозначної відповіді на це немає, адже “процес самовизначення націй саме як мовно-етнічних спільнот ще далеко не вичерпав себе. Та водночас трансформуються, і часом досить сильно, обличчя “історичних”, “державних” націй та їхніх культур завдяки перетворенню мільйонів учорашніх “культурно чужорідних” іммігрантів у важливий складник тих суспільств, серед яких вони прижилися” [14].

На думку О. Гриценка, “видається очевидним — не можна водночас інтегруватися в реальну, не мітичну Європу, — і розбудовувати національну державність на успадкованих від Гердера етнолінгвістичних концепціях нації” [14]. Автор має на увазі, що реальна євроінтеграція призводить до уніфікації держав і втрати національної самобутності. Однак це полемічне твердження, бо різні країни мають різну ментальність, і втрата чи збереження національної ідентичності залежить лише від індивідуально-особистісних особливостей тої чи іншої країни.

Щодо проблеми доцільності прийняття євростандартів Олександр Гриценко має окремий чіткий погляд: “Якщо поняття інтеграції України до Європи (чи повернення, якщо це комусь більше подобається) й має конструктивний, не мітичний зміст, то він, гадаю, тотожний створенню в нашій країні зрілого громадянського суспільства та розвиненої ринкової економіки. В жодній іншій “європеїзації” я потреби не бачу” [14]. Отже, як видно, О. Гриценко не песимістично прагне, щоб Україну “взяли” до Європи, яка передовсім асоціюється в нього з Європейським Союзом. Тут прихований і духовний зміст культурної приналежності, у чому бачимо подібність до думок Миколи Рябчука в есеї “За огорожею Меттерніхового саду”.

Подібну позицію займає і Юрій Андрухович. Він з оптимізмом дивиться на європейські інтенції України, однак його погляди і оцінки ситуації мають здатність трансформуватися. У 2006 році він писав, що Помаранчева революція наблизила нас до Європи, бо без України “вона просто не може, вона без нас неповна недовершена, недо-Європа” [5]. Тобто можемо простежувати наївно-оптимістичне бачення України в Європі. Проте, аналізуючи есеї Андруховича “Ще не вмерла Європа”, який було надруковано у часописі “Критика” 2007 року, ми натрапляємо на перегляд автором думок, які він висловив рік тому.

Юрій Андрухович, розчарований тим, що вожді Помаранчевої революції не змогли втілити в життя гасла осені 2004 року, доходить висновку, що після так званого “реваншу консерваторів, ми знов опинилися там, де й були від 1991 року — у сірій зоні добросусідства, тобто фактично ніде і посеред” [11]. Це означає, що в політичному плані Ю. Андрухович бачить Україну на периферії, тобто в буферній зоні між Росією і Європою. Частовживаним словом у лексиконі Ю. Андруховича є слово “межа”. Цей іменник в есеїстиці Ю. Андруховича перетворюється на власну назву. Тому Андруховичеву *Межу* слід сприймати не лише як уявну лінію, що відділяє Україну від власне Європи, а як феномен, що є своєрідним архетипним уособленням “залізної завіси”, яка не зникла після розпаду Радянського Союзу, а ще залишається у свідомості західних країн, що спричинює, на думку Андруховича, теперішнє упереджене ставлення до України.

Юрій Андрухович виділяє три відмінності, які фактично створюють цю міфологізовану *Межу*:

- 1) економічний рівень розвитку країн по обидва боки *Межі*;
- 2) розвиток культури, а точніше, масової музичної культури, яка в Україні виявляється у формі неякісної російськомовної музики;
- 3) психологічний аспект сприйняття дійсності.

Андрухович переконаний: “Ця Межа проходить західним державним кордоном України, що з точністю до міліметра повторює колишній державний кордон СРСР, і таким чином ділить буття на Європу та Щось Інше” [9]. Отже, Андрухович вкладає у свої слова певне демонізоване значення. Тобто є буття, і воно ділиться на повноцінну завершену ойкумену і на своєрідну цілину, про яку ніхто не знає. Оскільки “щось Інше” не може існувати самостійно, процес трансформації незавершено. Можемо припустити, що те “щось Інше” неодмінно стане “Європою”, яка, на думку Андруховича, не може бути без України, а Україна без “Європи”. Але Європі потрібна саме така Україна — слабка, начебто відокремлена від Росії, однак ще не повністю від неї незалежна.

Питання ролі Росії в геополітичній ідентифікації України часто фігурує в сучасній українській інтелектуальній дискусії про Європу. Росію розглядають з неодмінним атрибутом міфологізованого і демонічного значення — *Інший* (як позиціонував її свого часу М. Кундера), тобто непритаманний українській дійсності, але який хоче асимілювати її у свою реальність. Підтвердження цього припущення знаходимо у науковому есеї Олени Бетлій “Перевинайдення Східної Європи”, де дослідниця чітко зазначає, що українським *Іншим* є не що інше як Росія. Цей факт міг би обійтись лише самою констатацією, якби не те, що “Україні заборонено говорити про свого *Іншого*, якщо вона не хоче, щоб її неправильно зрозуміли” [12]. Однак багато у чому за Україну в геополітичному плані вирішує не вона сама, а її *Інший*, що створює перешкоди на шляху вестернізації України.

У Юрія Андруховича теорія *Іншого* підтверджується ще й тим, що автор доходить висновку, що одна з головних причин несприйняття західними державами європейських прагнень України полягає у тому, що “це наслідок інстинктивного загравання з Росією і визнання за нею її “канонічних територій” — своєрідна імперська солідарність” [11], яка зберігається і дотепер. Звісно, що “загравання” йде з боку великих європейських держав, що сприймають Україну як сферу впливу Росії. Для підтвердження наведемо рядки зі статті публіциста

Філіпа Тера “Україна на ментальній мапі Європи”, опублікованої 2005 року у часописі “Критика”: “Розділення Європи на Захід, Центр і Схід ставить у вельми незручне та складне становище передусім Україну. В старих державах ЄС Україну — за умови, що її взагалі знають, — однозначно зараховують до Сходу. Причина не лише в згаданих стереотипах, але й у геостратегічному мисленні. Як було видно, перед Помаранчевою революцією і навіть під час революційних подій, політики великих держав ЄС зараховували Україну до сфери впливу Росії. Німецький і французький уряди не вчинили нічого, щоби запобігти дедалі помітнішому, починаючи від 2001 року, наверненню України до Росії. Вони до того ж ніяк не зреагували публічно, коли Путін понад усяку міру втручався в українську виборчу кампанію. Увечері того самого дня, коли в Києві оголосили сфальшовані результати другого туру президентських виборів, а Путін привітав Януковича з перемогою, німецький канцлер Шредер у телевізійному виступі вихваляв демократичні чесноти свого російського друга. Та й комісар ЄС у зовнішніх справах Солана мало не прогавив українських подій” [19]. Слова Юрія Андруховича підтверджують і закордонні публіцисти. Але Андрухович сподівається, що “все-таки — позаяк в Україні ніколи й ніщо не вмирає остаточно — ще не?..” [11]. Автор у майбутньому бачить Україну в Європі. На відміну від тих есеїстів, які песимістично та інколи з гострою іронією сприймають українські амбіції щодо Європи. Наприклад, Тарас Матіїв у статті “Парадокси Східної Європи” сприймає Україну на міжнародній європейській арені як “фігуру умовчання”, тобто не як державу, а як щось не варте уваги або й взагалі неіснуюче. Про що свідчить той факт, що публіцист досить промовисто і небагатозначно наводить як метафору щодо української ідентифікації з погляду Брюсселя карту майбутньої Європи, що розміщена на сайті журналу “Ї”, де простір між Росією і Європейським Союзом займає море, тобто Ніщо, і це не те саме, що в Андруховича, який називає територію, що не входить в ЄС “чимось Іншим”. Це декадентське припущення щодо розташування нашої держави: “Україні місце саме на дні моря, а не у Центральній Європі” [16]. Тобто автор не визнає поняття центральності в українському ментальному розташуванні, незалежно від того, що, розглядаючи Європу як територію від Атлантики до Уралу, Україні відведено центральне місце на такій карті.

Однак, якщо застосовувати концепцію економіко-політичного регіону, Україна лежить таки у Східній Європі, яку в Німеччині, Франції та інших старих державах ЄС ще з XIX століття ототожнюють зі злиднями й відсталістю, корупцією та придушенням прав і свобод громадян. Крім того, сьогодні східних європейців нерідко вважають націоналістами й антисемітами [19]. Тому Україна не хоче бути лише “східною”, неодмінним прикметником має бути ще й “центральний”. Оскільки центральноєвропейський дискурс означав відокремленість від Росії й можливість європейської ідентичності. Та українські есеїсти ще не насмілюються ототожнювати Україну із Центральною Європою, як свого часу Кундера, Конрад чи Мілош заявили про європейську ідентичність своїх країн у 80-х роках XX століття.

Українські есеїсти ототожнюють нашу країну із східною складовою європейської концепції, але, як зазначає Олена Бетлій, “Україна має реальний шанс поліпшити імідж Східної Європи, бо ж бути відсталими не означає бути варварами” [12]. Авторка з оптимізмом заявляє, що концепція Східної Європи “може стати інструментом, за допомогою якого населення України, втиснуте

між ЕС та Росією, відокремиться від російського/радянського/австро-угорського і якого там ще спадку й інтегрується в українську перцепцію, що означає бути мультикультуральним, обіймати і знати Європу, Візантію, Орієнт, а також православ'я, греко-католицизм, римо-католицизм, протестантизм, іслам та юдаїзм; бути поліглотом, розмовляти українською, російською, польською, татарською, їдиш, болгарською, німецькою, румунською, угорською та суржиком водночас; бути землею обітваною для всіх тих, хто тікає з передбачуваного світу, вислизавши і з Заходу, і зі Сходу" [12].

Однак, коли йдеться про ідентифікацію чи самоідентифікацію нашої держави, не обходиться без міфологізації дійсності. У цьому випадку міфи виникають не для того, щоб стерти відмінність між правдою і вигадкою, а радше, щоб надати певного емоційного відтінку минулому, через незадоволення теперішньою дійсністю. Тому міф дуже часто наявний під час творення ментальних карт.

Щоб краще зрозуміти механізм функціонування і причини присутності міфологічності в українському публіцистичному дискурсі, коли йдеться про місце нашої держави на ментальній мапі Європи, слід з'ясувати, який саме тип міфу тут наявний.

В. Руднев у "Словнику культури ХХ століття" у статті про міф зазначає, що поняття міфу має три значення: 1) давній переказ про уявлення світу; 2) міфотворчість, міфологічний космогенез; 3) особливий стан свідомості, історично і культурно зумовлений [17].

У цьому випадку розглядатимемо міф у третьому значенні — як особливий стан свідомості, що у ментальній географії є посередником між культурними опозиціями (європейськість і неєвропейськість України).

На нашу думку, оптимальним окресленням загального уявлення українців про міфічну Європу є слова О. Гриценка, який у статті "Світ, Європа і ми" доходить висновку, що українці настільки мало знають сучасну Європу, що їхня свідомість приймає будь-який міф чи стереотип. Велике значення для інтерпретації міфологічності Європи в українській свідомості має знакова система уявлень про Європу. Про що знаходимо підтвердження у О. Гриценка: "Знаками Європи для них [українців] стають то привид старенького "найяснішого цесаря", символ мітологізованого галицького щасливого життя початку ХХ століття, то сповнений жаги пізнання й діяння доктор Фауст (символ сакраментальної "психологічної Європи" Миколи Хвильового), то виїзна сесія ЄБРР з повними "дипломатами" щедрих інвестицій" [14].

Ключовою міфологеєю є саме поняття Європи Центрально-Східної. Якщо розглядати міф, за К. Леві-Стросом, як бріколаж, тобто "всезагальне відображення" [15], то це підкреслює міфологічність регіону. Бо він почав існувати лише завдяки тому, що знайшов відображення на сторінках пошуків ідентичності інтелектуалів 80-х років ХХ століття, які створили власну Центрально-Східну Європу, щоб відмежувати свої країни від радянського геополітичного моноліту.

Розглянемо, як це твердження сприймає публіцист М. Рябчук, який неоднозначно оцінює наявність центральноєвропейського міфу. М. Рябчук в есеї "За огорожею Меттерніхового саду", коли розглядає цей міф, зазначає про його негативне значення, як рису всіх пострадянських країн. За М. Рябчуком, негативне значення цього міфу виявляється "не лише у містифікації східних європей-

ців занадто рожевими візіями їхнього минулого і майбутнього, а й у встановленні вельми сумнівної (з етичного погляду) ієрархії “більш” і “менш” європейських народів у Східній Європі” [18]. Якщо країни-творці міфічності Центрально-Східної Європи вже позбулись його, то в Україні він ще наявний. Цей міф ще досі є актуальним, “адже творився як парафраза класичних мітів — про втрачений рай, про обіцяну землю. Тим “утраченим раєм” була, вочевидь, імперія Габсбургів та “культурна єдність”, а “обіцяною землею”, слід стверджувати, є НАТО, ЄС та, знову ж таки, “культурна єдність” [18]. Тобто міф Центрально-Східної Європи не зникне доти, доки Україна не перестане бути своєрідною “буферною” зоною між Сходом і Заходом.

Найпоширенішим є описаний Миколою Рябчуком міф про “утрачений рай”, тобто про імперію Габсбургів, яка мала великий вплив на історію Західної України, культуру і суспільне життя загалом. Часте звертання до минулого в українській есеїстиці існує для того, щоб заперечити своє теперішнє становище і знайти підтвердження своєї європейськості, ототожнюючи себе із “великою австрійською культурою”, що, безумовно, належить Європі. Однак останніми роками українські есеїсти прагнуть розвінчування міфу про “утрачений рай”, тому часто лише поглиблюють експлікацію його наявності в західноукраїнській дійсності, що призводить до несподіваних висновків і часткового розчарування, що є неодмінним наслідком будь-якої деміфологізації.

Оскільки Центрально-Східна Європа в українській ментальності існує насамперед за посередництвом “австрійського міфу”, то розглянемо це ґрунтовніше. Австрійський міф, зрозуміло, головно стосується лише західноукраїнських земель, а точніше Галичини. Для галицької культурної традиції він має велике значення, оскільки автоматично екстраполює її реальність із маргінальної Східної Європи в бажану Центральну. Однак у цих дефініціях також існують свої суперечності. Річ у тім, що дослідники вважають, що периферійність наявна і в самій Центрально-Східній Європі, і австрійський міф не є панацеєю, а, навпаки, свідченням провінційності. Як підтвердження знаходимо аргументи у статті І. Андрущенка “На периферії вселюдськості”, який цитує письменника Йозефа Рота, що свого часу так ідентифікував Австрію: “Суть Австрії — не центр, а периферія” [1; 17]. Цей атрибут особливо виразно простежуємо у творчості Ю. Андруховича. Збірка есеїв Ю. Андруховича “Дезорієнтація на місцевості” значною мірою розкриває авторське бачення українських інтенцій щодо Європи, її дійсності, історичності й міфологічності. В Ю. Андруховича наявна своя система міфів та їхніх впливів на українську ментальність.

В есеї “Час і місце, або Моя остання територія” Ю. Андрухович розвінчує позитивний вплив австрійського міфу на галицьку реальність. Він підтверджує периферійність, маргінальність і штучність Галичини, як вигадки польсько-австрійських інтелектуалів, що робить її дешевим плагіатом Європи. “Галичина ж — наскрізь штучна, зшита до купи білими нитками псевдоісторичних домислів і політиканських інтриг. Тисячу разів мають рацію ті, котрі стверджують, ніби Галичина є всього тільки стоп’ятдесятилітньої давності вигадкою кількох австрійських міністрів, маньєристично-солодкавою ідеєю-фікс певних законспірованих стратегів, які свого часу задалися химерною метою продовжити Європу ще трохи далі на Схід. Європи в них не вийшло, натомість утворився такий собі буфер, свого роду “санітарна зона” [10], — так писав Андрухович про сутність Галичини, яка зі всіх українських територій лежить найближче до

Європи, гротесково зображуючи всі недоліки сучасного поверхового суспільства. Тому він зазначає, що Галичина може лише наслідувати Європу, яка, на думку Андруховича, “вже давно нічого не може” [10]. Тут ми натрапляємо на ще одну міфологему — “Європи, яка вмирає”, базовану на основі трактату

О. Шпенглера “Захід Європи”, написаного у 1923 році. Дослідники зазначають, що в період між двома світовими війнами вона була дуже актуальною, але тепер її не сприймають серйозно. Однак ця міфологема наявна в українській реальності, особливо це стосується тієї частини України, яка відчуває російські впливи. Там популярністю користується міф, за словами О. Гриценка, про “гнилий Захід”, якому протистоїть високодуховна Русь” [14].

Як ми з’ясували, однією з характеристик Центрально-Східної Європи є її периферійне положення. Проблема периферійності й провінційності України неодноразово порушується у творах багатьох українських публіцистів.

Наприклад, розглянемо есеї Ю. Андруховича “Час і місце, або моя остання територія”. Автор тут розглядає Україну, точніше Галичину, через призму колишньої приналежності до Австрійської імперії, тому цей атрибут в цій частині України є настільки поширеним і популярним, що майже втратив контекст реальності, натомість є наскрізь зміфологізованим. Андрухович зізнається, що в Галичині “маємо засиля міфології. Бо в цій частині світу міфологія компенсує історію, родинні перекази тут важливіші й достовірніші від підручників. Зрештою, історія тут сама є не більше, ніж різновидом міфології” [10]. Однак, проаналізувавши публікації журналів “І” та “Критика”, доходимо висновку, що вся міфологічність галицького соціокультурного ландшафту зводиться до присутності типу міфу — “австрійського”, який зумовив, з одного боку, периферійність України, а з іншого, — дав їй можливість висловлювати претензії на приналежність до центральноєвропейського культурного спадку. Підтвердження цього знаходимо у есеї Ю. Прохаська “Каканія чи Цеканія? (про “місію Галичини)””: “Австрійськість” українського галичанства до сьогодні залишається одним із патентованих засобів самоідентифікації. На неї вказують найохочіше і до неї апелюють як до чогось засадничо зрозумілого, коли заходить мова про особливості і “природну європейськість” цієї породи українців” [4; 8].

Водночас в есеїстиці Ю. Андруховича наявний елемент культурної периферійності України, зокрема Галичини. Особливо це простежується в есеї “Час і місце, або моя остання територія”, де автор як ключову проблему порушує питання постмодернізму в сучасній Європі і в Україні зокрема. Через призму літературознавчої дефініції Ю. Андрухович ідентифікує Галичину як нереальну і наскрізь занурену в міфологічність своєї австрійськості. Тому для нього ілюзорними є й сама ідея Центрально-Східної Європи: “Немає, цієї Центральної Європи, точніше, майже немає, як майже немає в ній Галичини. А все, що є, — це “майже”, суцільна територія постмодернізму” [10]. Тут виділяємо ще одну міфологему Європи з погляду української есеїстики — “Європа постмодерна”, тобто гетерогенна соціокультурна одиниця. У пошуках нових ідей їй не залишається нічого, як переосмислювати класичні дефініції. Можливо, тому загальна філософська думка Європи ХХ століття винаходить різноманітні системи з претензією на самотність, однак все-таки кожна з них — це переосмислення класичних філософських постулатів. Те саме можемо стверджувати і про культуру чи суспільне життя, де закономірним стає прислів’я, що все нове — це добре забуте старе.

Українські інтелектуали, намагаючись відновити або внести у свідомість громадян певну історичну традицію, яка б мала позитивні впливи на суспільну думку, акцентують на приналежності України до центральноєвропейського культурного ареалу через її колишню історичну єдність із Австрією. Однак у такому випадку дуже складно відрізнити історію від міфу. Тому “австрійський міф” не трансформується, а перебуває у статичній рецепції свого першого значення, змінюється лише його інтерпретація.

Розглядаючи європейський міф України, не можна не згадати у цьому контексті значення Львова. Цій темі присвячено багато есеїв Ю. Прохаська, Ю. Издрика, Ю. Андруховича, Н. Сняданко, Г. Грабовича, Т. Возняка. Тему міфичності і реальності у Львові неодноразово порушували на сторінках журналів “І” та “Критика”. Зокрема, № 7–8 “Критики” за 2002 рік першою статтею є есеї історика-публіциста Я. Грицака “Страсті по Львову”, де він чітко розглядає міфи, які поширені у Львові.

По-перше — міф австрійського Львова. Я. Грицак акцентує на наявності численних знаків у місті, що в теперішній час створюють у Львові ілюзію “Відня Сходу”. Це “театр, кав’ярні та віденська мода” [3; 2].

Ще один характерний для Львова міф — це ностальгія за втратою центральноєвропейського Львова. Цей аспект Я. Грицак зачисляє до періоду між двома світовими війнами, коли Львів знову став частиною Польщі, яка не сприяла збереженню за Львовом статусу “Відня Сходу”.

З цього можна зробити висновок, що з плином часу Львів втрачав свою центральноєвропейськість, яка остаточно зникла після встановлення радянської влади в Галичині. Після Другої світової війни до здобуття Україною незалежності настає реальність, яку Я. Грицак називає чітко і лаконічно — “Львів східноєвропейський, незмітологізований” [3; 4].

Тепер, коли вже всі міфи пережили себе, у Львові настає доба пошуку нових або переосмислення старих. Це можна спостерігати в Ю. Андруховича, зокрема у есеї “Місто-корабель”. Автор акцентує на гетерогенності Львова, що поєднує його із традиціями латинської, романської, середземноморської, австрійської, єврейської, вірменської та інших культур. У цьому есеї автор приділяє велику увагу опису архітектоники міста, що посилює знаковий характер його міфологічності.

Ю. Андрухович настільки прагне ідентифікувати Україну з Європою, що вдається до пошуку різних спільних рис. В есеї “*Carpatologia cosmophilica*” він розглядає значення Карпат для України. Зазначає, що саме по лінії Карпат відбулось розмежування між латинською і візантійською культурою, що є ще одним чинником, який ставить цю частину України в невизначене становище і на, думку Ю. Андруховича, зумовлює примарність Центрально-Східної Європи. Однак є один чинник, що може надати Центрально-Східній Європі реалістичного окреслення. Ю. Андруховича вважає, що це автентична музика гір, уособлена в культурі гуцулів, яка “надає сенсу розмовам про єдність, унікальність і перебуває поза всіма хронічними конфліктами і стереотипами” [6]. Але і тут автор заглиблюється у міфологічність, бо саме музику Клод Леві-Стросс вважав чинником семантичного підсилення у міфотворенні. Цей міф можемо ідентифікувати як “міф фаустівської Європи”, що уособлює прагнення до абсолюту та гармонії, що є частиною міфу культурної Європи, про яку зауважував свого часу ще М. Хвильовий.

Отже, можемо зробити висновок, що в українській есеїстиці переважають євроцентричні настрої. Однак поряд із констатацією реального геополітичного становища України присутність Європи більшою мірою є міфологічною. Цей факт має і позитивне, і негативне значення. З одного боку, історична пам'ять, хоч і зміфологізована, наближує Україну до Європи. А з іншого, міфологізація понять призводить до того, що щораз важче вдається відстежити межу між нею і реальністю. Це зумовлює, словами Ю. Андруховича, “наше фатальне тупцювання на порозі Європи з неспроможністю рушити далі і ввійти” [7].

1. *Андрущенко І.* На периферії вселюдськості // Критика. — 2000. — №10 (36). — С. 17–20.
2. *Вульф Л.* Изобретая Восточную Европу: Карта цивилизации эпохи Просвещения / Пер. с англ. И. Федюкина. — М.: Новое лит. обозрение, 2003. — 560 с.
3. *Грицак Я.* Страсті по Львову // Критика. — 2002. — №7–8. — С. 2–7.
4. *Прохасько Ю.* Каканія чи Цеканія? (про “місію Галичини”) // Критика — 2002. — №7–8. — С. 8–10.
5. *Андрухович Ю.* Атлас. Медитації // http://krytyka.kiev.ua/articles/s.3_1-2_2006.html.
6. *Андрухович Ю.* Carpathologia cosmophilica // <http://ukrcenter.com/library/read.asp?id=663&read=true>.
7. *Андрухович Ю.* Ерц-герц-перц // <http://ukrcenter.com/library/read.asp?id=662&read=true>.
8. *Андрухович Ю.* Місто-корабель // <http://ukrcenter.com/library/read.asp?id=663&read=true>.
9. *Андрухович Ю.* Місце зустрічі Germaschka // http://krytyka.kiev.ua/articles/s.13_5_2002.html.
10. *Андрухович Ю.* Час і місце, або Моя остання територія // <http://ukrcenter.com/library/read.asp?id=684&read=true>.
11. *Андрухович Ю.* Ще не вмерла Європа // http://krytyka.kiev.ua/articles/s.3_1-2_2007.html.
12. *Бетлій О.* Перевинайдення Східної Європи // http://krytyka.kiev.ua/articles/s.2_7_2007.html.
13. *Возняк Т.* Україна між трьома політичними потугами // www.ji.lviv.ua/n39texts/voznjak1.htm.
14. *Гриценко О.* Світ, Європа і ми // www.ji.lviv.ua/n13texts/hrycenko.htm.
15. *Леви-Стросс К.* Структурная антропология // http://yanko.lib.ru/books/cultur/stross_struktur_antrop.htm.
16. *Матіїв Т.* Парадокси Східної Європи // www.ji.lviv.ua/n50texts/matijiv1.htm.
17. *Руднев В.* Словарь культуры XX века // <http://www.kulichki.com/moshkow/CULTURE/RUDNEW/slowar.txt>.
18. *Рябчук М.* За огорожею Меттерніхового саду // www.ji.lviv.ua/n13texts/riabchuk.htm.
19. *Тер Ф.* Україна на ментальній мапі Європи // http://krytyka.kiev.ua/articles/s4_9_2005.html.

20. *Шенк Ф. Б.* Ментальные карты: конструирование географического пространства в Европе // <http://ee-history.alfamoon.com/index.php?module=article&act=show&c=3&id=26>

UKRAINE ON THE MENTAL MAP OF CENTRAL AND EASTERN EUROPE: THE SEARCH FOR IDENTITY

Olha Tkachenko

Ivan Franko National University of Lviv,
Generala Chuprynky str. 49, 79044, Lviv, Ukraine
Tel. office: (032) 239-47-75
E-mail: journft@franko.lviv.ua

Ukraine's place in the mental map of Central and Eastern Europe analyzed on the basis of selected works of Ukrainian publicists. Done the systematization of the different perceptions of the concept of mental geography of Ukraine.

Key words: journalism, mental geography, mental maps, myth, Central and Eastern Europe, culture, postmodern.

УКРАИНА НА МЕНТАЛЬНОЙ КАРТЕ ЦЕНТРАЛЬНО-ВОСТОЧНОЙ ЕВРОПЫ: ПОИСКИ ИДЕНТИЧНОСТИ

Ольга Ткаченко

Львовский национальный университет имени Ивана Франко,
ул. Генерала Чупрынки, 49, 79044, Львов, Украина
Тел. оф.: (032) 239-47-75
E-mail: journft@franko.lviv.ua

На основании анализа избранных трудов украинских публицистов проанализировано место Украины на ментальной карте Центральной и Восточной Европы. Систематизированы различные концепции восприятия ментальной географии Украины.

Ключевые слова: публицистика, ментальная география, ментальные карты, миф, Центрально-Восточная Европа, культура, постмодерн.

Стаття надійшла до редколегії 19.09.2011

Прийнята до друку 06.11.2011